

Київський університет імені Бориса Грінченка

СНІТКО МАРИНА АРКАДІЇВНА

УДК [373.013.42:331.361.2:004.738.5](043.3)

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ У ПІДЛІТКІВ
БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ В ІНТЕРНЕТ-МЕРЕЖІ**

13.00.05 – соціальна педагогіка

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Київському університеті імені Бориса Грінченка, м. Київ.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, професор
Веретенко Тетяна Григорівна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
завідувач кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент
Коношенко Сергій Володимирович,
Донбаський державний педагогічний університет,
завідувач кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи;

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
Алексєєнко Тетяна Федорівна,
Інститут проблем виховання НАПН України,
завідувач лабораторії соціальної педагогіки.

Захист відбудеться «10» червня 2014 р. о 13 год. 00 хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.133.01 у Київському університеті імені Бориса Грінченка за адресою: 04053, м. Київ, вул. Воровського, 18/2.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка (04212, м. Київ, вул. Маршала Тимошенка, 13/б).

Автореферат розіслано «___» травня 2014 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. О. Терентьєва

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Початок ХХІ століття характеризується розвитком нових інформаційно-комунікаційних технологій, що обумовлює трансформацію соціальної реальності та призводить до змін у суспільстві. Особливого значення в інтенсивному накопиченні інформації та її активному поширенні набуває Інтернет-мережа, яка стає одним із провідних засобів соціалізації підлітків у сучасних соціокультурних умовах.

Нові інформаційні технології збільшують можливості підлітків у пошуку навчальної інформації, культурного самовдосконалення, ознайомлення з традиціями різних країн, спілкування, обговорення своїх проблем тощо. Сьогодні Інтернет-мережа стає для підлітків тим соціалізаційним простором, у якому вони задовольняють потреби самостійності, самоствердження, розширення соціальних контактів. Разом з багатьма перевагами Інтернет-мережа містить значну кількість ризиків, з якими стикаються підлітки під час своєї діяльності у віртуальному просторі. Вони є однією з малозахищених цільових груп користувачів Інтернет-мережі, оскільки у підлітків не повною мірою сформоване вміння добирати, всебічно аналізувати та порівнювати інформацію.

Формування безпечної поведінки особистості в інформаційному суспільстві є однією зі складових соціальної політики держави, про що свідчать Закони України: «Про Національну програму інформатизації» (1998), «Про охорону дитинства» (2001), «Про захист суспільної моралі» (2003), «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» (2007), «Про основи регулювання Інтернету» (2011). У них наголошується на необхідності формування правових та організаційних умов розвитку інформатизації, створення вільного доступу до інформаційного середовища, користування та обміну інформацією, захисту суспільства від кіберзлочинності та розповсюдження продукції, що негативно впливає на користувачів, формування у них навичок безпечної поведінки в Інтернет-мережі.

Проблема безпеки особистості в Інтернет-мережі є науково актуальною в умовах сьогодення. У філософській, педагогічній, психологічній та соціологічній літературі Інтернет-мережа розглядається як соціальне явище (С. Михайлов), фактор формування інформаційного суспільства (О. Путилова), субкультура віртуального простору (І. Смірнова), засіб масової комунікації (О. Шеремет), спосіб організації діяльності молоді (Л. Жук).

У науковому дискурсі різні аспекти безпечної та ризикованої поведінки підлітків висвітлено у працях Т. Алексеєнко, Р. Васильєвої, С. Гвоздів, О. Жабокрицької, Л. Карнаух, В. Купецької, В. Латчука, Н. Лизь, Ю. Науменка, А. Попкова, Л. Сидорчук, Л. Сорочіної, Є. Чернишової та інших.

У наукових доробках вітчизняних та зарубіжних науковців розглядаються питання поведінки та діяльності підлітків в умовах Інтернет-спільнот (І. Василенко, В. Кулакова, І. Остапенко, В. Фатурова); психологічних особливостей Інтернет-залежних підлітків (Т. Наумова, В. Посохова); впливу Інтернет-середовища на індивідуально-психологічні якості користувачів (І. Романов) та формування їхньої поведінки (Р. Івакін, А. Жичкіна, Д. Матвієнко, М. Раянов, І. Шевченко);

профілактики адиктивної поведінки підлітків в Інтернет-мережі (Т. Вакулич, Н. Сергєєва); формування комунікаційної, інформаційної та медіа культури у підлітків (О. Горошко, С. Коноплицький, О. Куценко, Л. Найдьонова, О. Пігузов, А. Чистяков).

Водночас аналіз джерельної бази наукових досліджень дозволив зробити висновок, що питання формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі не було предметом окремого наукового дослідження. Актуальність та доцільність дослідження означеного питання потребує вирішення виявлених *суперечностей* між:

- розвитком інформаційного суспільства та регламентацією діяльності користувачів Інтернет-мережі;
- зростанням кількості підлітків-користувачів Інтернет-мережі та низьким рівнем поінформованості про ризики та правила безпечної поведінки в інформаційному просторі;
- потребою підвищення готовності батьків та фахівців освітньої сфери до формування у підлітків навичок безпечної поведінки в Інтернет-мережі та відсутністю необхідного змістовно-методичного забезпечення їх підготовки.

Аналіз наукових доробок, нові вимоги до діяльності підлітків в інформаційному просторі та наявність певних суперечностей засвідчують, що проблема формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі не стала предметом спеціального дослідження у соціальній педагогіці. З огляду на актуальність та недостатню розробленість проблеми, її теоретичне та практичне значення для соціально-педагогічної роботи з підлітками та їхніми батьками була визначена тема дисертаційного дослідження: **«Соціально-педагогічні умови формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі»**.

Зв'язок теми з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до загальноуніверситетської наукової теми Київського університету імені Бориса Грінченка: «Філософські, освітологічні та методичні засади компетентісної особистісно-професійної багатопрофільної університетської освіти» (державний реєстраційний номер 0110u006274).

Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 5 від 24 березня 2011 р.) та узгоджено бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 5 від 24 травня 2011 р.).

Мета дослідження – визначити, теоретично обґрунтувати соціально-педагогічні умови формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі у загальноосвітніх навчальних закладах та експериментально перевірити їх ефективність.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Здійснити теоретико-методичний аналіз формування безпечної поведінки підлітків в Інтернет-мережі як соціально-педагогічної проблеми.
2. Проаналізувати міжнародний та вітчизняний досвід формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі.

3. Схарактеризувати моделі поведінки підлітків в Інтернет-мережі.

4. Обґрунтувати критерії, показники, рівні сформованості у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі.

5. Теоретично обґрунтувати соціально-педагогічні умови формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі у загальноосвітніх навчальних закладах та здійснити їх експериментальну перевірку.

Об'єкт дослідження – формування безпечної поведінки підлітків.

Предмет дослідження – соціально-педагогічні умови формування безпечної поведінки підлітків в Інтернет-мережі у загальноосвітніх навчальних закладах.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять провідні теорії цілісності та організації процесів життєдіяльності людини (Г. Аляєв, П. Саух, В. Табачковський, В. Ярошовець), поведінки підлітків (А. Айзен, А. Бандура, Р. Джессор, С. Джессор, Р. Лазарус, М. Фішбайн); зміни поведінки (К. ДіКлементе, Дж. Прочаска); концепції професійної підготовки та самовдосконалення фахівців (О. Абдулліна, О. Савченко, С. Сисоєва, Л. Хоружа); соціально-педагогічної діяльності з підлітками (Т. Алексеєнко, О. Безпалько, Т. Веретенко, І. Зверева, А. Капська, Г. Лактіонова); технологій соціально-педагогічної роботи з підлітками (Р. Вайнола, Н. Заверико, І. Зайнишев, С. Коношенко, Є. Холостова, Н. Чернуха); участі підлітків у житті суспільства (Ж. Петрочко, А. Річардсон, Р. Харт) та активності особистості у виборі способу життєдіяльності (Л. Божович, І. Бичко, О. Леонт'єв, М. Неймарк, С. Рубінштейн, Л. Сохань, Т. Титаренко); безпеки життя та діяльності людини (Е. Арустамов, В. Джигерей, В. Заплатинський, В. Лапін, Л. Сидорчук, Р. Яким).

Для досягнення поставленої мети та завдань дисертаційного дослідження було використано комплекс **методів**: *теоретичні*: аналіз філософської, соціологічної, психологічної, педагогічної, соціально-педагогічної літератури, синтез, систематизація, абстрагування з метою обґрунтування та уточнення базових понять дослідження, визначення факторів впливу Інтернет-мережі на поведінку підлітків, виокремлення соціально-педагогічних умов формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі, обґрунтування критеріїв, показників та рівнів сформованості у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі; порівняння та узагальнення міжнародного та вітчизняного досвіду формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі; класифікація з метою визначення моделей поведінки підлітків в Інтернет-мережі; *емпіричні*: контент-аналіз документів – для вивчення змісту та форм соціально-педагогічної роботи у загальноосвітніх навчальних закладах з формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі; спостереження, опитування (анкетування, проведення фокус-груп, інтерв'ю) підлітків, їхніх батьків та педагогічних працівників – для визначення ставлення до діяльності підлітків в Інтернет-мережі та рівнів сформованості у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний етапи) – для перевірки ефективності соціально-педагогічних умов формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі у загальноосвітніх навчальних закладах; *статистичні*: методи математичної статистики для опрацювання результатів експериментальної роботи, визначення статистичної значущості отриманих у ході експерименту результатів.

Експериментальна база дослідження: ЗОШ I-III ступенів № 1, № 2, № 3, № 6, № 7, № 8, № 9 та навчально-виховне об'єднання № 4 м. Василькова Київської області; СЗШ № 25, СЗШ № 27, лицей № 38 імені В. Молчанова, СШ № 41, СШ № 61, СШ № 91, СЗШ № 101, СШ № 106, СШ № 155, СШ № 28, гімназія НПУ імені М.П. Драгоманова, гімназія № 48 м. Києва; навчально-виховні комплекси «Гармонія плюс», «Запорізька Січ», «Молодь», навчально-виховний комплекс санаторного типу «Злагода», ЗОШ I-III ступенів № 32, № 49, гімназія № 45 м. Запоріжжя.

Дослідно-експериментальною роботою було охоплено 429 підлітків, 216 батьків та 197 соціальних педагогів, практичних психологів, класних керівників, заступників директорів з виховної роботи загальноосвітніх навчальних закладів, методистів науково-методичних центрів та психологічних служб управлінь та відділів освіти.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в роботі *вперше визначено* поняття «безпечна поведінка підлітків в Інтернет-мережі» як засіб самореалізації та сукупність дій підлітків в Інтернет-мережі, що характеризуються знаннями підлітків про ризики та правила поведінки в Інтернет-мережі, вміннями оптимально реагувати у ризикованих ситуаціях, контролювати емоції, відповідально ставитися до власної діяльності в Інтернет-мережі; визначено компоненти безпечної поведінки в Інтернет-мережі (пізнавальний, вчинковий, мотиваційно-рефлексивний); обґрунтовано моделі (ризикована, амбівалентна, безпечна) поведінки підлітків в Інтернет-мережі; визначено соціально-педагогічні умови формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі (реалізація комплексної програми формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі; забезпечення активної участі підлітків у формуванні безпечної поведінки в Інтернет-мережі; підготовка батьків до формування у дітей безпечної поведінки в Інтернет-мережі шляхом просвітницько-профілактичної роботи; організація роботи фахівців мультидисциплінарної команди); обґрунтовано критерії (когнітивний, операційний та емоційно-мотиваційний), показники, рівні сформованості у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі; встановлено кореляційні зв'язки моделей поведінки з рівнями сформованості у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі; *уточнено* поняття «формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі», «соціально-педагогічні умови формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі»; фактори, які впливають на поведінку підлітків в Інтернет-мережі; види діяльності та ризики в Інтернет-мережі; *подальшого розвитку набули* положення щодо формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі; форми соціально-педагогічної роботи фахівців мультидисциплінарної команди з підлітками та їхніми батьками.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці інструментарію діагностування поведінки підлітків в Інтернет-мережі для неповнолітніх, батьків та фахівців мультидисциплінарної команди; навчально-методичного забезпечення (програма формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі, програма підготовки фахівців мультидисциплінарної команди до формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі, навчальні посібники,

ресурси веб-сторінки «Безпечний Інтернет») для просвітницької роботи з підлітками та батьками.

Основні положення та висновки дисертації можуть бути використані у діяльності соціальних педагогів, практичних психологів, класних керівників, вчителів інформатики та основ безпеки життєдіяльності, заступників директорів з виховної роботи загальноосвітніх навчальних закладів; у системі післядипломної освіти соціальних педагогів та практичних психологів загальноосвітніх навчальних закладів, спеціалістів центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, працівників громадських організацій; у підготовці майбутніх соціальних педагогів / соціальних працівників під час викладання курсів «Соціальна педагогіка», «Технології соціально-педагогічної роботи», «Соціально-педагогічна робота в закладах освіти», «Методика проведення просвітницько-профілактичного тренінгу».

Результати дослідження **впроваджено** у діяльність загальноосвітніх навчальних закладів Шевченківського району міста Києва (довідка № 180 від 12.12.2013 р.), загальноосвітніх навчальних закладів міста Василькова Київської області (довідка № 01-14/830 від 24.10.2013 р.), загальноосвітніх навчальних закладів Хортицького району міста Запоріжжя (довідка від 13.01.2014 р.), загальноосвітніх навчальних закладів Запорізького району (довідка від 15.01.2014 р.); навчально-виховний процес спеціалізованої школи № 61 I-III ступенів з поглибленим вивченням інформаційних технологій Шевченківського району міста Києва (довідка № 25/11 від 25.11.2013 р.), спеціалізованої школи № 91 I-III ступенів з поглибленим вивченням інформатики Шевченківського району міста Києва (довідка № 429 від 02.12.2013 р.), Васильківських загальноосвітніх шкіл I-III ступенів № 6 (довідка № 243 від 30.09.2013 р.), № 9 (довідка № 61 від 07.06.2013 р.), № 8 (довідка № 445 від 06.06.2013 р.), № 3 (довідка № 238 від 30.04.2013 р.), Державного навчального закладу «Бердичівське вище професійне училище» (довідка № 131 від 07.03.2014 р.), Дніпропетровського обласного громадського об'єднання «Нове покоління» (довідка № 47 від 26.12.2013 р.), Луганської обласної бібліотеки для юнацтва (довідка від 28.02.2014 р.), загальноосвітніх навчальних закладів м. Луцька (довідка № 16-11/610 від 18.03.2014 р.), Чернівецького обласного громадського молодіжного об'єднання «Сучасник» (довідка № 12 від 03.03.2014 р.).

Особистий внесок здобувача. У статтях «Компонентнісний підхід до діяльності підлітків в Інтернет-мережі», «Детермінанти формування безпечної діяльності молоді в Інтернет-мережі», опублікованих у співавторстві з Т. Веретенко, автором охарактеризовані комунікативний та поведінковий компоненти діяльності підлітків в Інтернет-мережі, соціально-педагогічні умови формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі. У навчально-методичному посібнику «Сходинки: просвітницько-профілактична програма тренінгових занять для вихованців інтернатних закладів», опублікованому у співавторстві з О. Брусенко, Т. Журавель, Т. Лях, авторським є модуль «Безпечна поведінка в Інтернеті» та додатки до нього.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні результати роботи було представлено в доповідях і повідомленнях на наукових, науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних* – «Спеціаліст XXI века: психолого-педагогическая культура и профессиональная компетентность»

(Барановичі, 2011), «Безпека життєдіяльності і охорона здоров'я дітей і молоді XXI сторіччя: сучасний стан, проблеми та перспективи» (Переяслав-Хмельницький, 2011), «Безпека життєдіяльності та охорона здоров'я дітей дошкільного віку» (Переяслав-Хмельницький, 2011), «Людські цінності і толерантність у сучасному світі: міжконтинентальний діалог інтелектуалів» (Київ, 2011), «Сучасні стратегії університетської освіти: якісний вимір» (Київ, 2012), «Розвиток особистості в умовах трансформаційного суспільства» (Київ, 2012), «Сучасна україністика: проблеми мови, літератури та культури» (Оломоуць, 2012), «Сучасні здоров'язберігальні технології в загальноосвітніх та вищих навчальних закладах: стан, проблеми та перспективи» (Переяслав-Хмельницький, 2012), «Безпека життєдіяльності і охорона здоров'я дітей і молоді XXI сторіччя: сучасний стан, проблеми та перспективи» (Переяслав-Хмельницький, 2013), «Social Education: Current Problems and Perspectives» (Вільнюс, 2014); *всеукраїнських* – «Проблеми підготовки медіа-педагогів на основі сучасних медіа-комунікаційних технологій» (Київ, 2010), «Перші Сіверянські соціально-психологічні читання» (Чернігів, 2010), «Возрождение духовности в современном мире: взаимодействие церкви и образования» (Харків, 2011), «Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки» (Київ, 2011), «Педагогіка вищої школи: досвід і тенденції розвитку» (Запоріжжя, 2011), «Соціальний захист та соціальний супровід: теорія, практика та перспективи розвитку» (Кам'янець-Подільський, 2012), «Сучасна сім'я та соціальні інституції: шляхи партнерської взаємодії» (Київ, 2012), «Треті сіверянські соціально-психологічні читання» (Чернігів, 2012), «Дослідження молодих учених в контексті розвитку сучасної науки» (Київ, 2013), «Четверті сіверянські соціально-психологічні читання» (Чернігів, 2013), «Розвиток студентської науки – найкраща інвестиція в майбутнє» (Київ, 2014), «Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки» (Київ, 2014), «Соціально-педагогічна підтримка сім'ї з дитиною» (Запоріжжя, 2014).

Результати дисертаційного дослідження доповідались на засіданнях кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка (2010-2014).

Публікації. Зміст і основні результати дисертаційного дослідження відображено у 21 публікації (з них 18 – одноосібні публікації, 3 – у співавторстві), серед яких 7 статей у фахових виданнях (1 – у співавторстві), 8 публікацій у збірниках науково-практичних конференцій, 4 публікації у закордонних виданнях (1 – у співавторстві), методичний посібник та навчально-методичний посібник (у співавторстві).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (310 найменувань, з них – 25 іноземною мовою, 68 електронних інформаційно-освітніх ресурсів), 19 додатків на 84 сторінках, 36 таблиць, 12 рисунків. Загальний обсяг дисертації становить 305 сторінок, з них – 188 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, ступінь розробленості проблеми, її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, теоретико-методологічну основу та методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, подано відомості про апробацію дослідження та впровадження його результатів, публікації, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі – «**Теоретико-методичні основи формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі**» – обґрунтовано види діяльності та ризики в Інтернет-мережі, поняття «безпечна поведінка підлітків в Інтернет-мережі», моделі поведінки підлітків в Інтернет-мережі; проаналізовано міжнародний та вітчизняний досвід формування безпечної поведінки підлітків в Інтернет-мережі; подано змістову характеристику критеріїв та показників, визначено стан сформованості у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі.

За результатами педагогічних (Н. Анохіна, Н. Уїллард, Л. Сорокіна), психологічних (О. Войскунський, Т. Наумова, В. Фатурова), соціологічних (О. Горошко, С. Коноплицький, Н. Коритнікова) досліджень доведено, що найбільш вразливими користувачами Інтернет-мережі є підлітки 13-15 років, які здійснюють пошукову, пізнавальну, комунікативну, ігрову, дозвілєву, комерційну діяльність, спрямовану на самовдосконалення, задоволення своїх освітніх, пізнавальних, гедоністичних, культурологічних та сексуальних потреб. Разом з цим, підлітки наражаються на різноманітні *ризики в Інтернет-мережі*: велика кількість спаму, неправдивої та недостовірної інформації; залучення через спілкування в Інтернет-мережі до асоціальних організацій; використання персональних даних користувачів Інтернет-мережі; відвідування сайтів агресивної (пропагують ксенофобію, тероризм) та аутоагресивної спрямованості (пропагують кіберсуїцид та розповсюджують інформаційні ресурси про застосування засобів для здійснення суїциду з описом їх дозування і вірогідності летального результату); залучення до он-лайн порноіндустрії; розповсюдження фото та відео-файлів із зображенням порнографії та насильства; неможливість видалення персональної інформації зі сторінок соціальних мереж, сайтів для знайомств та сайтів з «дорослим контентом»; спілкування та зустріч з віртуальними друзями, які в реальному житті є особами з асоціальною поведінкою.

На підставі аналізу наукової літератури ми дійшли висновку, що *Інтернет-мережа* – єдина глобальна мережа, яка об'єднує незалежні персональні електронні пристрої з метою пошуку інформації та обміну нею, комунікації та проведення власного дозвілля в будь-якому зручному місці (вдома, у школі, в Інтернет-клубах, в транспортних засобах) та здатна впливати на поведінку користувача Інтернет-мережі.

Узагальнення теоретичних підходів до поведінки підлітків дозволило розглядати *безпечну поведінку підлітків в Інтернет-мережі* як засіб самореалізації та сукупність дій підлітків в Інтернет-мережі, що характеризуються знаннями підлітків про ризики та правила поведінки в Інтернет-мережі, вміннями оптимально реагувати у ризикованих ситуаціях, контролювати емоції, відповідально ставитися

до власної діяльності в Інтернет-мережі. На основі аналізу наукових досліджень було виокремлено структурні *компоненти* безпечної поведінки підлітків в Інтернет-мережі: пізнавальний (обізнаність підлітків про Інтернет-мережу як інформаційний простір), вчинковий (уміння та навички безпечної діяльності в Інтернет-мережі, диференціювання різноманітних впливів Інтернет-мережі, вести конструктивний діалог з віртуальними співрозмовниками та протистояти тиску з їхньої сторони, контролювати та спрямовувати свою діяльність в Інтернет-мережі) та мотиваційно-рефлексивний (бажання убезпечити себе в Інтернет-мережі, самовдосконалюватися у реальному та віртуальному житті, аналізувати власну поведінку в Інтернет-мережі).

Аналіз наукових положень О. Анопрієнко, Т. Журавель, О. Копіної, А. МакАлістера, Ж. Пархоменко дозволив стверджувати, що формування поведінки підлітків в Інтернет-мережі, відбувається під впливом різних факторів: низька самооцінка, незадовільний стан здоров'я, несформованість мотиваційної сфери та комунікативних навичок, прагнення ризикувати та змагатися з друзями у віртуальному просторі, булінг з боку однолітків, погані стосунки з однокласниками та вчителями, виникнення стресових ситуацій у школі, погана успішність, відсутність у шкільному середовищі комплексних форм соціально-педагогічної роботи, спрямованих на формування безпечної поведінки в Інтернет-мережі, позитивне ставлення оточуючих до діяльності в Інтернет-мережі.

Порівняння та узагальнення міжнародного та вітчизняного досвіду формування безпечної поведінки підлітків в Інтернет-мережі засвідчує, що державні та неурядові організації накопичили певний досвід регламентації діяльності користувачів Інтернет-мережі: координація роботи веб-сайтів та їх змістове наповнення; створення єдиної мережі «гарячих ліній»; боротьба з незаконним контентом та спамом; інформування користувачів Інтернет-мережі про особливості діяльності та ризики в Інтернет-мережі; надання допомоги підліткам та батькам у випадках потрапляння у ризики Інтернет-мережі. Встановлено, що цей досвід недостатньо мультиплікується в Україні.

Обґрунтовано *критерії та показники сформованості у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі: когнітивний* (обізнаність про види діяльності та ризики в Інтернет-мережі, знання правил безпечної поведінки в Інтернет-мережі); *операційний* (уміння визначати ризиковані ситуації в Інтернет-мережі, протистояти тиску з боку віртуальних співрозмовників, визначати мету та регламентувати час діяльності в Інтернет-мережі); *емоційно-мотиваційний* (усвідомлення власної відповідальності за формування та дотримання правил безпечної поведінки в Інтернет-мережі, вибір моделі безпечної поведінки підлітків в Інтернет-мережі, регуляція емоцій під час діяльності в Інтернет-мережі).

На основі аналізу наукової літератури було виокремлено моделі ризикованої, амбівалентної та безпечної поведінки підлітків в Інтернет-мережі, які мають соціально позитивну та негативну спрямованість. Зміст *моделі ризикованої поведінки підлітків в Інтернет-мережі* полягає у здійсненні певних видів діяльності в Інтернет-мережі, що передбачають небезпеку, негативний та небажаний її результат. *Моделі амбівалентної поведінки підлітків в Інтернет-мережі* притаманно суперечливе ставлення до діяльності в Інтернет-мережі та одночасні, не

сумісні між собою, позитивні або негативні прагнення та переживання під час такої діяльності. *Модель безпечної поведінки підлітків в Інтернет-мережі* характеризується реалізацією навичок безпечної поведінки та відповідальним ставленням до власної діяльності в Інтернет-мережі.

Встановлено кореляційні зв'язки моделей поведінки з рівнями сформованості у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі. Модель ризикованої поведінки підлітків в Інтернет-мережі, яка корелює з низьким рівнем сформованості, характеризується відсутністю знань про ризики та правила безпечної поведінки в Інтернет-мережі, контролю за часом діяльності в Інтернет-мережі, неможливістю протистояти тиску з боку віртуальних співрозмовників, приділенням великої кількості часу на спілкування у віртуальному просторі, нездатністю контролювати емоції під час такої діяльності та безвідповідальним ставленням до власної діяльності в Інтернет-мережі. Модель амбівалентної поведінки підлітків в Інтернет-мережі корелює з середнім рівнем сформованості та характеризується знанням окремих ризиків та правил поведінки в Інтернет-мережі, вмінням визначати мету та час діяльності в Інтернет-мережі, проте їх недотриманням, можливістю протистояти тиску з боку віртуальних співрозмовників, недостатньою вмотивованістю щодо зміни моделі поведінки в Інтернет-мережі, наданням переваги спілкуванню у віртуальному просторі, нейтральним ставленням до власної діяльності в Інтернет-мережі, намаганням контролювати власні емоції під час діяльності в Інтернет-мережі. Модель безпечної поведінки підлітків в Інтернет-мережі корелює з високим рівнем сформованості та характеризується знанням ризиків та правил поведінки в Інтернет-мережі, визначенням та дотриманням мети та часу діяльності в Інтернет-мережі, оптимальним реагуванням у ризикованих ситуаціях, здатністю контролювати власні емоції під час діяльності в Інтернет-мережі, наданням переваги спілкуванню у реальному житті, відповідальним ставленням до власної діяльності в Інтернет-мережі.

Констатувальний етап експерименту довів, що 97,67% підлітків користуються Інтернет-мережею. З них 64,43% підлітків витрачають більше двох годин на пошуки навчальної та розважальної інформації, новин, ігор, відео та картинок, заробляння коштів, перегляд сайтів з «дорослим контентом», спілкування та знайомства. 95,23% респондентів засвідчили, що довіряють інформації в Інтернет-мережі; 39,26% відчували небезпеку з боку віртуального незнайомця, яка проявлялася у надмірній увазі до особистої інформації, проханні дати номер телефону, вислати своє фото для «проходження кастингу у модельному агентстві», підключитися до веб-камери тощо; 75,6% мали досвід знайомств у віртуальному просторі (більше половини опитаних підлітків, які зустрічалися з віртуальними друзями, не повідомляли батькам про зустрічі, а Інтернет-образ співрозмовника не відповідав його реальним особистісним якостям). За результатами проведеної дослідно-експериментальної роботи кожен третій підліток не знає правил безпечної поведінки в Інтернет-мережі, надає персональну інформацію (ім'я, номер телефону, адресу) віртуальним співрозмовникам та вважає себе залежним від Інтернет-мережі. На констатувальному етапі експерименту було встановлено, що Інтернет-мережа відіграє важливу роль в житті сучасних підлітків, оскільки для більшості з них

Інтернет допомагає набути нові знання, долає відчуття самотності, є формою організації та проведення власного дозвілля.

З метою визначення ставлення до діяльності підлітків в Інтернет-мережі була проведена дослідно-експериментальна робота з батьками підлітків, соціальними педагогами, практичними психологами, класними керівниками, заступниками директорів загальноосвітніх навчальних закладів, методистами управлінь та відділів освіти. 87,82% фахівців та 84,26% батьків вважають Інтернет-мережу необхідною складовою навчання та розвитку сучасних підлітків. Разом з цим, лише 66,5% фахівців та 63,3% батьків вважають, що Інтернет-мережа є небезпечною для підлітків, а 41,67% опитаних батьків визнали, що вони задоволені, коли їхня дитина проводить час в Інтернет-мережі.

Встановлено, що батьки недостатньо поінформовані скільки часу на день їхні діти витрачають на діяльність в Інтернет-мережі. Більшість батьків переконані, що підлітки використовують Інтернет-мережу переважно для навчання, пошуку цікавої інформації та спілкування з друзями. Проте вони не усвідомлюють, що діти знайомляться з новими людьми, переглядають відео та зображення різного змісту, заробляють кошти та переглядають сайти з «дорослим контентом». Батьки зазначили, що проблемним є завершення підлітками діяльності в Інтернет-мережі. Найчастіше на прохання завершити свою роботу в Інтернет-мережі, підлітки демонструють роздратування (31,25%), просять продовжити діяльність в Інтернет-мережі (49,48%), не проявляють жодної реакції та продовжують свою діяльність в Інтернет-мережі (16,67%). Приблизно половина підлітків вказали, що батьки контролюють їхню діяльність в Інтернет-мережі. Однак, вказані підлітками та батьками методи контролю є різними.

Здійснений аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи засвідчив переважно низький та середній рівні сформованості у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі, а саме: низький рівень – 49,77% у контрольної групи (КГ) та 50,46% у експериментальної групи (ЕГ); середній рівень – 34,74% у КГ та 34,26% у ЕГ. Високий рівень продемонстрували лише 15,49% у КГ та 15,28% у ЕГ.

Узагальнення результатів констатувального етапу експерименту з підлітками та фахівцями засвідчують проведення в школах певної профілактичної роботи, спрямованої на формування безпечної поведінки в Інтернет-мережі. Проте кількісні показники підлітків та фахівців, які вказують на проведення таких форм роботи, суттєво відрізняються та свідчать про їх несистематичність та неструктурованість, що вплинуло на пошук відповідних соціально-педагогічних умов формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі.

У другому розділі – «Дослідно-експериментальна робота з перевірки ефективності соціально-педагогічних умов формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі» – обґрунтовано соціально-педагогічні умови формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі, здійснено їх експериментальну перевірку у загальноосвітніх навчальних закладах та визначено ефективність.

Аналіз наукових досліджень Р. Васильєвої, А. Попкова, В. Ягупова дозволив розглядати формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі як цілеспрямовану системну діяльність, що ґрунтується на єдності цілей, завдань та

умов і передбачає участь підлітків, їхніх батьків та фахівців мультидисциплінарної команди в засвоєнні підлітками моделі безпечної поведінки в Інтернет-мережі.

Визначено та обґрунтовано поняття *«соціально-педагогічні умови формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі»*, яке у роботі розглядається як сукупність певних обставин та ресурсів, що створюються у процесі соціально-педагогічної діяльності та забезпечують засвоєння підлітками моделі безпечної поведінки в Інтернет-мережі через усвідомлення ризиків Інтернет-мережі, необхідності дотримання правил безпечної поведінки в Інтернет-мережі та формування критичного ставлення до діяльності в Інтернет-мережі.

На основі аналізу дисертаційних досліджень С. Асянової, К. Гербут, В. Латчук, змісту діяльності міжнародних та вітчизняних організацій з формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі, результатів констатувального етапу експерименту було визначено соціально-педагогічні умови формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі та обґрунтовано шляхи їх впровадження:

– *реалізація комплексної програми формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі* передбачала визначення форм соціально-педагогічної роботи з підлітками, які володіють моделями безпечної, амбівалентної та ризикованої поведінки в Інтернет-мережі, розробку та впровадження тренінгових занять для підлітків з метою обговорення проблемних питань, проведення індивідуальних форм роботи з підлітками, які засвоїли моделі ризикованої та амбівалентної поведінки в Інтернет-мережі;

– *забезпечення активної участі підлітків у формуванні безпечної поведінки в Інтернет-мережі* шляхом визначення потреб підлітків у формуванні безпечної поведінки в Інтернет-мережі, обговорення з підлітками переваг проведення дозвілля у реальному та віртуальному житті, особливостей безпечної поведінки в Інтернет-мережі на виховних годинах та старостатах, розробки підлітками комплексу правил безпечної поведінки в Інтернет-мережі, сприяння систематизації та актуалізації знань щодо видів діяльності та ризиків в Інтернет-мережі, залучення підлітків до проведення суспільно-корисних заходів у реальному та віртуальному житті, впровадження програми формування безпечної поведінки в Інтернет-мережі;

– *підготовка батьків до формування у дітей безпечної поведінки в Інтернет-мережі шляхом просвітницько-профілактичної роботи* передбачала розробку та проведення консультацій, бесід, інформаційних повідомлень на батьківських зборах та у «Школі свідомого батьківства», використання хмарних та віртуальних технологій навчання, інтелектуальних карт, які дозволяють розміщувати необхідну інформацію на сторінках соціальних мереж, спеціалізованих веб-сайтах та блогах, веб-сайтах школи та мати доступ батькам до неї;

– *організація роботи фахівців мультидисциплінарної команди* здійснювалася шляхом визначення складу команди, проведення круглих столів з метою пошуку раціональних шляхів вирішення проблеми формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі та здійснення експертизи прийнятих рішень щодо реалізації програм у даному напрямку, впровадження програми підготовки фахівців мультидисциплінарної команди до формування у підлітків безпечної поведінки в

Інтернет-мережі, залучення фахівців до роботи з підлітками та батьками.

Програма формувального етапу експерименту передбачала поступове впровадження соціально-педагогічних умов формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі у загальноосвітніх навчальних закладах. Насамперед здійснювалася підготовка фахівців мультидисциплінарної команди. Проведені круглі столи «Формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі» були спрямовані на обговорення особливостей реалізації програми, визначення ролі освітніх установ та їхньої взаємодії з батьками, соціальними та громадськими організаціями у формуванні поведінки підлітків загалом та підготовки до такої діяльності зокрема.

Комплексна програма підготовки фахівців мультидисциплінарної команди була спрямована на підготовку фахівців до формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі. Програма складалася з таких тематичних блоків: «Особливості формування поведінки підлітків, види діяльності підлітків та ризики в Інтернет-мережі», «Моделі поведінки підлітків, форми та методи соціально-педагогічної роботи з формування безпечної поведінки підлітків в Інтернет-мережі». У процесі підготовки фахівців, їхньої роботи з підлітками та батьками здійснювався методичний супровід, зокрема розповсюджено посібники, буклети, програми та роздаткові матеріали.

Для засвоєння підлітками моделі безпечної поведінки в Інтернет-мережі було розроблено та впроваджено комплексну програму формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі. В основу програми покладена теорія поетапних змін поведінки Дж. Прочаски та К. ДіКлементе. Відповідно до теорії, зміна поведінки підлітків в Інтернет-мережі проходить у декілька етапів, на кожному з яких фахівці мають реалізовувати певні дії, враховуючи обрані підлітками моделі поведінки.

Комплексна програма формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі містить п'ять тематичних блоків: «Особливості Інтернет-мережі», «Види діяльності в Інтернет-мережі», «Ризики в Інтернет-мережі», «Попередження ризикованої поведінки в Інтернет-мережі», «Безпечна поведінка в Інтернет-мережі». У процесі реалізації програми застосовувалися такі методи та форми роботи: інформаційні повідомлення, мозкові штурми, кейс-стаді («День народження», «Онлайн-акція», «Літній відпочинок», «Навчання в Інтернет-мережі», «Соціальні мережі», «Он-лайн покупка»), інтерактивні ігри («Фото», «Таємниця»), відео-обговорення («Життя Інтернет-користувача», «Інформація в Інтернеті буває брудною», «Історія одного знайомства», «Стережіться шахрайства в Інтернет-мережі», «Безпечний Інтернет – дітям!», «Факти про соціальні мережі»), робота в малих групах з метою розробки правил безпечної поведінки в Інтернет-мережі, усний журнал «Віртуальний Я», диспут «Віртуальні друзі: міф чи реальність», тематичні дні «День безпечного Інтернету», виставки плакатів «Інтернет-мережа – це...» та рекламно-інформаційна кампанія «Ми – за безпечний Інтернет!». З окремими підлітками, у яких домінувала модель ризикованої поведінки, проводилися індивідуальні консультації соціального педагога та практичного психолога загальноосвітнього навчального закладу.

Наступним кроком у реалізації формувального етапу експерименту, спільно з підготовленими фахівцями мультидисциплінарної команди, була організація

просвітницько-профілактичної роботи з батьками. На батьківських зборах та «Школі свідомого батьківства» проводилися інформаційні повідомлення та бесіди з метою обговорення переваг діяльності та ризиків в Інтернет-мережі, способів контролю поведінки підлітків в Інтернет-мережі, ролі батьків у формуванні безпечної поведінки підлітків в Інтернет-мережі; розповсюджено інформаційні буклети «Створимо безпечну Інтернет-мережу!».

Для забезпечення доступу батькам до інформації, необхідної для формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі, на розробленій веб-сторінці «Безпечний Інтернет» було розміщено інтелектуальні карти «Особливості діяльності підлітків в Інтернет-мережі», «Ризики в Інтернет-мережі», «Правила безпечної поведінки підлітків в Інтернет-мережі», «Як захистити дитину в Інтернет-мережі», електронні опитувальники та інформаційні матеріали.

Кількісно-якісна інтерпретація результатів експерименту довела позитивну динаміку в значеннях досліджуваних критеріїв сформованості безпечної поведінки підлітків в Інтернет-мережі. Здійснено оцінку їх достовірності з використанням статистичних критеріїв Стюдента (або t-критерій, порівняння середніх значень за метричними шкалами) та Мак-Немара (або g-критерій, аналіз зсуву за порядковими шкалами) (див. таблицю).

Таблиця

Динаміка рівнів сформованості у підлітків
безпечної поведінки в Інтернет-мережі

Рівні сформованості	Експериментальна група				Динаміка	Контрольна група				Динаміка
	На констатувальному етапі експерименту		Після формувального етапу експерименту			На констатувальному етапі експерименту		Після формувального етапу експерименту		
	Кількість осіб	%	Кількість осіб	%		Кількість осіб	%	Кількість осіб	%	
Низький	111	50,46	58	26,85	-23,61	106	49,77	103	48,36	-1,41
Середній	76	34,26	94	43,52	+9,26	74	34,74	78	36,62	+1,88
Високий	29	15,28	64	29,63	+14,35	33	15,49	32	15,02	-0,47

Порівняльний аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи та статистична обробка отриманих даних підтвердили ефективність запропонованих соціально-педагогічних умов формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі у загальноосвітніх навчальних закладах.

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано шляхи розв'язання проблеми формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі, що знайшло своє відображення у її теоретико-методичному обґрунтуванні та впровадженні соціально-педагогічних

умов. Результати теоретичного та експериментального дослідження засвідчили досягнення мети, розв'язання поставлених завдань, що є підставою для таких висновків:

1. Здійснено теоретико-методичний аналіз наукових праць, які дотичні до наукової проблеми. На підставі аналізу наукових досліджень та філософської, соціологічної, психологічної, педагогічної, соціально-педагогічної літератури виокремлено види діяльності підлітків в Інтернет-мережі: пошукова, пізнавальна, комунікативна, ігрова, дозвіллева, комерційна діяльність, спрямована на самовдосконалення, задоволення своїх освітніх, пізнавальних, гедоністичних, культурологічних та сексуальних потреб. Констатовано ризики в Інтернет-мережі: велика кількість спаму, неправдивої та недостовірної інформації; залучення через спілкування в Інтернет-мережі до асоціальних організацій; використання персональних даних користувачів Інтернет-мережі; відвідування сайтів агресивної та аутоагресивної спрямованості; залучення до он-лайн порноіндустрії; розповсюдження фото та відео-файлів із зображенням порнографії та насильства; неможливість видалення персональної інформації зі сторінок соціальних мереж, сайтів для знайомств та сайтів з «дорослим контентом»; спілкування та зустріч з віртуальними друзями, які в реальному житті є особами з асоціальною поведінкою.

Визначено, що безпечна поведінка підлітків в Інтернет-мережі – засіб самореалізації та сукупність дій підлітків в Інтернет-мережі, що характеризуються знаннями підлітків про ризики та правила поведінки в Інтернет-мережі, вміннями оптимально реагувати у ризикованих ситуаціях, контролювати емоції, відповідально ставитися до власної діяльності в Інтернет-мережі.

2. Проаналізовано міжнародний та вітчизняний досвід формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі. Встановлено, що у міжнародній практиці формування безпечної поведінки підлітків в Інтернет-мережі переважно здійснюється шляхом координації роботи веб-сайтів та їх змістового наповнення, створення єдиної мережі «гарячих ліній», боротьби з незаконним контентом та спамом, інформування користувачів Інтернет-мережі про особливості діяльності та ризики в Інтернет-мережі, надання допомоги підліткам та батькам у випадках потрапляння у ризики в Інтернет-мережі. Доведено, що наразі в Україні не проводиться системна профілактична робота з підлітками з попередження ризиків в Інтернет-мережі.

3. Теоретичний аналіз наукових доробок, експериментальне вивчення проблеми дозволило виявити та охарактеризувати моделі поведінки підлітків в Інтернет-мережі (ризикована, амбівалентна та безпечна), які мають соціально позитивну та негативну спрямованість. Модель ризикованої поведінки підлітків в Інтернет-мережі проявляється у здійсненні певних видів діяльності в Інтернет-мережі, що передбачають небезпеку, негативний та небажаний її результат. Модель амбівалентної поведінки підлітків в Інтернет-мережі характеризується суперечливим ставленням до діяльності в Інтернет-мережі та одночасними позитивними або негативними прагненнями та переживаннями під час такої діяльності. Моделі безпечної поведінки підлітків в Інтернет-мережі притаманні реалізація навичок безпечної поведінки та відповідальне ставлення до власної діяльності в Інтернет-мережі.

4. Обґрунтовано критерії сформованості у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі та їх показники: когнітивний (обізнаність про види діяльності та ризики в Інтернет-мережі, знання правил безпечної поведінки в Інтернет-мережі); операційний (уміння визначати ризиковані ситуації в Інтернет-мережі, протистояти тиску з боку віртуальних співрозмовників, визначати мету та регламентувати час діяльності в Інтернет-мережі); емоційно-мотиваційний (усвідомлення власної відповідальності за формування та дотримання правил безпечної поведінки в Інтернет-мережі, вибір моделі безпечної поведінки підлітків в Інтернет-мережі, регуляція емоцій під час діяльності в Інтернет-мережі). На основі означених критеріїв та показників охарактеризовано рівні (низький, середній, високий) сформованості у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі, які скорельовано зі змістом моделей поведінки підлітків в Інтернет-мережі.

5. Обґрунтовано, що формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі – це цілеспрямована системна діяльність, яка ґрунтується на єдності цілей, завдань та умов і передбачає участь підлітків, їхніх батьків та фахівців мультидисциплінарної команди щодо оволодіння підлітками моделі безпечної поведінки в Інтернет-мережі. Соціально-педагогічні умови формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі – це сукупність певних обставин та ресурсів, що створюються у процесі соціально-педагогічної діяльності та забезпечують засвоєння підлітками моделі безпечної поведінки в Інтернет-мережі через усвідомлення ризиків Інтернет-мережі, необхідності дотримання правил безпечної поведінки в Інтернет-мережі та формування критичного ставлення до діяльності в Інтернет-мережі. Визначено та охарактеризовано соціально-педагогічні умови формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі: реалізація комплексної програми формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі (визначення форм соціально-педагогічної роботи з підлітками, розробка та проведення тренінгових занять, індивідуальних форм роботи); забезпечення активної участі підлітків у формуванні безпечної поведінки в Інтернет-мережі (визначення потреб підлітків, обговорення з ними питань формування безпечної поведінки в Інтернет-мережі, сприяння систематизації та актуалізації їхніх знань, залучення підлітків до впровадження програми формування безпечної поведінки в Інтернет-мережі); підготовка батьків до формування у дітей безпечної поведінки в Інтернет-мережі шляхом просвітницько-профілактичної роботи (розробка та проведення консультацій, бесід, інформаційних повідомлень, використання хмарних та віртуальних технологій навчання, інтелектуальних карт); організація роботи фахівців мультидисциплінарної команди (визначення складу команди, проведення круглих столів, впровадження програми підготовки фахівців, залучення фахівців до роботи з підлітками та батьками).

Здійснено експериментальну перевірку соціально-педагогічних умов формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі у загальноосвітніх навчальних закладах. За результатами експерименту відзначено наявність істотної відмінності між контрольною та експериментальною групами. Результати контрольного зрізу в експериментальній групі свідчать про значну динаміку у критеріях (когнітивному, операційному та емоційно-мотиваційному) та показниках сформованості у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі. У контрольній

групі кількість підлітків на кожному рівні сформованості залишилася майже незмінною.

Дисертація не вичерпує всіх аспектів проблеми дослідження. Перспективним вважаємо вивчення гендерних питань поведінки та діяльності підлітків в Інтернет-мережі; умови формування безпечної поведінки в Інтернет-мережі дітей інших вікових груп; підготовку соціальних педагогів до профілактичної роботи з формування безпечної поведінки дітей в Інтернет-мережі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Снітко М. А. Формування безпечної поведінки підлітків в Інтернет-мережі : метод. посіб. / Снітко М. А. – К. : ОБНОВА, 2011. – 96 с.
2. Снітко М. А. Безпечна поведінка в Інтернеті / Сходинки : просвітницько-профілактична програма тренінгових занять для вихованців інтернатних закладів : навч.-метод. посіб. / за ред. Т. В. Журавель, Т. Л. Лях ; авт.-кол. : О. Л. Брусенко, Т. В. Журавель, М. А. Снітко та ін. – К. : Видавничий дім «Калита», 2012. – С. 191–210.
3. Снітко М. А. Компонентнісний підхід до діяльності підлітків у Інтернет-мережі / М. А. Снітко, Т. Г. Веретенко // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету : зб. наук. пр. / гол. ред. М. О. Носко. – Чернігів : ЧДПУ, 2010. – Вип. 84. – С. 35–39.
4. Снітко М. А. Сучасний стан сформованості безпечної поведінки підлітків в Інтернет-мережі / М. А. Снітко // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» : зб. наук. пр. / за ред.: М. С. Вашуленко, Л. В. Волкова, С. О. Нікітчиної та ін. – Переяслав-Хмельницький : [б. в.], 2011. – Вип. 23. – С. 223–227.
5. Снітко М. А. Технологія підготовки фахівців соціономічної сфери до формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі / М. А. Снітко // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / за ред. Л. П. Мельник, В. І. Співака. – Кам'янець-Подільський : Медобори, 2012. – Вип. XVIII. – С. 346–353.
6. Снітко М. А. Стан обізнаності підлітків та їх батьків щодо безпечної діяльності в Інтернет-мережі / М. А. Снітко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету : зб. наук. пр. / гол. ред.: М. О. Носко. – Чернігів : ЧНПУ, 2012. – Вип. 104. – С. 99–102.
7. Снітко М. А. Особливості формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі у міжнародному та вітчизняному досвіді / М. А. Снітко // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка : зб. наук. пр. / гол. ред. В. С. Курило. – Луганськ : Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, 2013. – № 11 (270). – Ч. II. – С. 107–112.
8. Снітко М. А. Підготовка соціальних педагогів до формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі / М. А. Снітко // Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» : зб. наук. пр. – Переяслав-Хмельницький : [б. в.], 2013. – Вип. 30. – С. 254–257.

9. Снітко М. А. Формування безпечної поведінки підлітків як соціально-педагогічна проблема / М. А. Снітко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету : зб. наук. пр. / гол. ред.: М. О. Носко. – Чернігів : ЧНПУ, 2014. – Вип. 115. – С. 217–220.

10. Снітко М. А. Вплив Інтернет-спілкування на міжособистісну взаємодію підлітків / М. А. Снітко // Наукові студії студентів-грінченківців / редкол.: Л. Л. Хоружа, О. В. Безпалько та ін. – К. : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2009. – № 3. – С. 5–7.

11. Снітко М. А. Торгівля дітьми та механізм її протидії у Всесвітній мережі Інтернет / М. А. Снітко // Торгівля людьми: соціально-правові аспекти : матеріали наук.-метод. сем., (м. Євпаторія, 25–28 травня 2010 р.) – Євпаторія : РІО РВНЗ КГУ, 2010. – С. 75–78.

12. Снітко М. А. Вплив Інтернет-мережі на формування ціннісних орієнтацій сучасних підлітків / М. А. Снітко // Возрождение духовности в современном мире : тезисы Всеукр. науч.-практич. конф., (г. Харків, 24–25 марта 2011 г.) / [редкол.: А. П. Алексеенко, Т. А. Дмитренко, И. В. Карпенко и др.] – Х. : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2011. – С. 304–306.

13. Снітко М. А. Особливості використання Інтернет-мережі в процесі підготовки соціальних педагогів / М. А. Снітко // Педагогіка вищої школи: досвід і тенденції розвитку : матер. Всеукр. наук.-практ. конф., (м. Запоріжжя, 10–11 листопада 2011 р.) / [редкол.: О. Г. Бондар, О. Г. Пономаренко, Н. Ф. Шевченко]. – Запоріжжя : ЗНУ, 2011. – С. 72–73.

14. Снітко М. А. Вплив Інтернет-мережі на формування цінностей підлітків / М. А. Снітко // Людські цінності і толерантність у сучасному світі: міжконтинентальний діалог інтелектуалів : матер. Міжнарод. наук.-практ. конф., (м. Київ, 16 листопада 2011 р.) / за заг. ред. В. О. Огнев'юка ; [редкол.: В. О. Огнев'юк, Л. Л. Хоружа, С. О. Сисоева та ін.]. – К. : Київ. ун-т імені Б. Грінченка, 2011. – С. 159–160.

15. Снітко М. А. Підготовка фахівців соціальної сфери до формування безпечної поведінки підлітків в Інтернет-мережі / М. А. Снітко // Сучасні стратегії університетської освіти: якісний вимір: матер. Міжнарод. наук.-практ. конф., (м. Київ, 28–29 березня 2012 р.) / за заг. ред. В. О. Огнев'юка ; [редкол.: В. О. Огнев'юк, В. П. Андрущенко, Л. Л. Хоружа та ін.]. – К. : Київ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2012. – С. 306–311.

16. Снітко М. А. Роль сім'ї у формуванні безпечної поведінки підлітків в Інтернет-мережі / М. А. Снітко // Сучасна сім'я та соціальні інституції: шляхи партнерської взаємодії : матер. Всеукр. наук.-практ. конф., (м. Київ, 17 травня 2012 р.) / [редкол.: Л. Л. Хоружа, Г. М. Лактіонова, О. В. Безпалько та ін.]. – К. : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2012. – С. 150–153.

17. Снітко М. А. Сучасний стан обізнаності батьків про діяльність підлітків в Інтернет-мережі / М. А. Снітко // Соціально-педагогічна підтримка сім'ї з дитиною : матер. Всеукр. наук.-практ. семінару, (м. Запоріжжя, 20 березня 2014 р.) / [редкол.: М. О. Фролов, О. В. Пономаренко, Н. В. Заверико та ін.]. – Запоріжжя : ЗНУ, 2014. – С. 72–73.

18. Снитко М. А. Формирование у подростков безопасного поведения в Интернет-сети / М. А. Снитко // Социальная педагогика в первом десятилетии XXI века и перспективы ее развития : матер. XIV Всерос. соц.-пед. чтений, посвященных 20-летию РГСУ, (г. Москва, 25 марта 2011 г.) / под ред. Л. В. Мардахаева. – М. : Изд-во «Перспектива», 2011. – В 2 ч. – Ч. 1. – С. 381–385.

19. Снитко М. А. Формирование культуры общения в Интернет-сети у будущих социальных педагогов / М. А. Снитко // Специалист XXI века : психолого-педагогическая культура и профессиональная компетентность : матер. I Междунар. науч.-практ. конф., (г. Барановичи, 27–28 октября 2011 г.) / [редкол.: З. Н. Козлова, Ю. В. Башкирова, Е. И. Белая]. – Барановичи : РИО БарГУ, 2011. – С. 146–148.

20. Снітко М. А. Детермінанти формування безпечної діяльності молоді в Інтернет-мережі / Марина Снітко, Тетяна Веретенко // Wspolczesne determinanty bezpiecznstwa / redakcja : Izabella Bienkowska, Jaroslaw Szymczyk, Rafal Kochaczyk. – Gliwice : Gliwicka Wyzsza Skola Przedsiębiorczosci, 2011. – P. 215–220.

21. Снітко М. А. Формування культури спілкування підлітків в Інтернет-мережі / М. А. Снітко // Soucasna ukrajinstika: problem jazyka, literatury a kultury : sbornik prispevku / editor Josef Anders. – Olomouc : Univerzita Palackeho, 2012. – P. 246–249.

АНОТАЦІЇ

Снітко М. А. Соціально-педагогічні умови формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка. – Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2014.

Дисертація присвячена проблемі формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі. У роботі на основі теоретико-методичного аналізу розкрито сутність безпечної поведінки підлітків в Інтернет-мережі; визначено види діяльності та ризики в Інтернет-мережі; проаналізовано досвід формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі; обґрунтовано фактори, які впливають на формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі, критерії, показники, рівні сформованості у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі; виокремлено моделі ризикованої, амбівалентної та безпечної поведінки підлітків в Інтернет-мережі; визначено, охарактеризовано та експериментально перевірено соціально-педагогічні умови формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі у загальноосвітніх навчальних закладах (реалізація комплексної програми формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі, забезпечення активної участі підлітків у формуванні безпечної поведінки в Інтернет-мережі, підготовка батьків до формування у дітей безпечної поведінки в Інтернет-мережі шляхом просвітницько-профілактичної роботи, організація роботи фахівців мультидисциплінарної команди).

Ключові слова: підлітки, діяльність, ризики, Інтернет-мережа, безпечна поведінка, модель, соціально-педагогічні умови.

Снитко М. А. Социально-педагогические условия формирования у подростков безопасного поведения в Интернет-сети. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.05 – социальная педагогика. – Киевский университет имени Бориса Гринченка, Киев, 2014.

Диссертация посвящена проблеме формирования у подростков безопасного поведения в Интернет-сети. На основе анализа научных исследований определены виды деятельности подростков в Интернет-сети: поисковая, познавательная, коммуникативная, игровая, досуговая, коммерческая деятельность, направленная на самосовершенствование, удовлетворение своих образовательных, познавательных, гедонистических, культурологических и сексуальных потребностей. Охарактеризованы риски в Интернет-сети: большое количество спама, ложной и недостоверной информации; привлечение через общение в Интернет-сети к асоциальным организациям; общение и встречи с виртуальными друзьями, которые в реальной жизни являются лицами с асоциальным поведением; распространение фото и видео-файлов с изображением порнографии и насилия. Обобщение теоретических подходов к поведению подростков разрешило рассматривать безопасное поведение подростков в Интернет-сети как средство самореализации и совокупность действий подростков в Интернет-сети, характеризующиеся знаниями подростков о рисках и правилах поведения в Интернет-сети, умениями оптимально реагировать в рискованных ситуациях, контролировать эмоции, ответственно относиться к собственной деятельности в Интернет-сети.

Проанализирован международный и отечественный опыт формирования безопасного поведения подростков в Интернет-сети показывает, что государственные и неправительственные организации накопили определенный опыт регламентации деятельности пользователей Интернет-сети. Определено, что этот опыт недостаточно внедряется в Украине.

На основе анализа научной литературы были выделены модели рискованного, амбивалентного и безопасного поведения подростков в Интернет-сети. В диссертации определены критерии и показатели сформированности у подростков безопасного поведения в Интернет-сети (когнитивный, операционный, эмоционально-мотивационный), охарактеризованы уровни сформированности у подростков безопасного поведения в Интернет-сети и установлено корреляционные связи уровней с содержанием моделей поведения подростков в Интернет-сети.

На основе анализа диссертационных исследований, результатов констатирующего этапа эксперимента были определены социально-педагогические условия формирования у подростков безопасного поведения в Интернет-сети: реализация комплексной программы формирования у подростков безопасного поведения в Интернет-сети, обеспечение активного участия подростков в формировании безопасного поведения в Интернет-сети, подготовка родителей к формированию у детей безопасного поведения в Интернет-сети путем просветительско-профилактической работы, организация работы специалистов мультидисциплинарной команды.

Указанные условия внедрены посредством реализации комплексной программы подготовки специалистов мультидисциплинарной команды и

проведения круглых столов с ними, их привлечения к работе с подростками и родителями, реализации комплексной программы формирования у подростков безопасного поведения в Интернет-сети при помощи проведения информационных сообщений, дискуссий, мозговых штурмов, кейс-стади, видео-обсуждений, устных журналов, интерактивных игр, выставки плакатов, рекламно-информационной кампании, индивидуальных консультаций; бесед и информационных сообщений с родителями, распространение среди них буклетов, использование интеллектуальных карт, облачных и виртуальных технологий обучения.

Сравнительный анализ результатов итогового контрольного среза и статистическая обработка полученных результатов подтвердили эффективность предложенных социально-педагогических условий формирования у подростков безопасного поведения в Интернет-сети в общеобразовательных учебных заведениях.

Ключевые слова: подростки, деятельность, риски, Интернет-сеть, безопасное поведение, модель, социально-педагогические условия.

Snitko M. A. Social-Pedagogical Conditions of Formation of Teenagers' Safe Behavior on the Internet. – Manuscript copyright.

Dissertation for the degree of the candidate in Pedagogics, specialty 13.00.05 – Social Pedagogy. – Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, 2014.

The thesis is devoted to the problem of teenagers' safe behavior formation on the Internet. In the dissertation the author defines the essence of safe behavior of teenagers on the Internet; determines activities and risks on the Internet; analyzes the experience of formation of safe behavior of teenagers in the Internet; substantiates the factors which affect the formation of teenagers' safe behavior on the Internet, the criteria, indicators, and levels of teenagers' safe behavior on the Internet; describes the models of risky, ambivalent and safe behavior on the Internet; defines, characterizes and proves the social-pedagogical conditions of formation of teenagers' safe behavior on the Internet at secondary schools (the implementation of a comprehensive program of formation of teenagers' safe behavior on the Internet; ensuring the active participation of teenagers in the formation of safe behavior on the Internet; parents' training in the formation of children's safe behavior on the Internet through education and prevention activities; the organization of work of a multidisciplinary expert team).

Keywords: teenagers, activity, risks, Internet, safe behavior, model, social-pedagogical conditions.